

Kiss W. Dávid:

AKIK VISSZAVÁGTAK – A BRIT HADSEREG 10. (SZÖVETSÉGGKÖZI) KOMMANDÓJÁNAK MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ KATONÁI

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.10

ÖSSZEFOGLALÓ: A második világháború során Nagy-Britanniába menekülő zsidó, illetve zsidó származású német, magyar, csehszlovák, vagy épp osztrák állampolgárok jog szerint ellenséges idegennek számítottak. Mégis, az ő speciális nyelvi és kulturális ismereteikre építve jött létre a 10. (szövetséggközi) kommandó „X osztaga”, melynek soraiban több magyar származású kivándorló is szolgált, biztonsági okokból álnéven, hamis személyazonossági adatokkal. Jelen írás az identitásuk átalakulását, valamint háború előtti, alatti és utáni életútjukat igyekszik feltárni.

KULCSSZAVAK: második világháború, zsidóság, emigráció, holokauszt, brit hadsereg, kommandó, D-nap, Churchill

A SZERZŐRŐL:

Kiss W. Dávid különleges művelési kutató, a Magyar Hadtudományi Társaság, valamint az ELTE BTK Hadtörténelmi Műhely tagja (ORCID: 0000-0002-8680-4178)

BEVEZETÉS

Victor Ford, Ian Harris, Andrew G. Kershaw, George Lane, Peter Masters, Gordon J. Sayers, Tommy G. Swinton. Tipikus angol nevek, melyekre egy-egy angolszász katonai alakulat névsorának böngészése során talán fel sem figyelnénk.¹ Alaposabban utánajárva kiderül, hogy a listán szereplő összes név hamis, ahogy a hozzájuk tartozó háttértörténetek, hivatalos iratok is.² Az álnevek mögött egy-egy magyar származású katona állt, akik önként jelentkeztek a brit hadsereg új különleges alakulatába, a kommandósok közé. A kalandvágyon kívül egy dolog volt közös bennük: zsidó származásuk folytán különös veszélynek tették ki magukat azzal, hogy fegyvert fogtak a tengelyhatalmak erői ellen.³ Ezeket az embereket tömörítette a brit hadsereg 10. (szövetséggközi) kommandójának 3. számú osztaga, az „X osztag”, azaz az „X Troop” néven is ismert katonai egység.

KOMMANDÓ SZÜLETIK

Az 1939. és 1940. évi német hadisikerek alapjaiban formálták át a brit katonai vezetés gondolkodásmódját a különleges alakulatok és az ejtőernyős képesség létjogosultsága tekin-

¹ Sugarman 2024.

² Uo.

³ Masters 1997, 2.

teében. 1940. május 10-én⁴ egy mindössze zászlóalj erejű német ejtőernyős különítmény foglalta el a belga Eben-Emael erődítményt és a környező hidakat, melyet a világ addigi egyik legerősebb erődrendszereként tartottak számon. A bevetésben hat német ejtőernyős esett el, és több mint 1000 belga katona kerül hadifogságba.⁵ Ugyanezen a napon alakította meg a brit nemzeti egységkormányt Sir Winston S. Churchill, aki elkötelezett híve volt a nem szokványos hadszervezési megoldásoknak.⁶

Churchill a dunkerque-i evakuációt követően, 1940. június 6-án adott utasítást a vezérkari főnökök egyesített parancsnokságának, mely szerint:

„Elő kell készíteni olyan vállalkozásokat, melyek során különlegesen képzett vadászegységek kerülnek bevetésre, amelyek képesek rettegésben tartani (az európai) partokat, a büntető hadjáratok szellemében.”⁷

A rövid ideig „Leopárdoknak” nevezett különleges egységeket mobil rohamcsapatokként kezelték, melyek védelemben a támadó ellenséges erők első hullámaival szálltak volna szembe, támadó hadműveletekben pedig nagy fontosságú célpontokat romboltak volna, az első világháború német rohamcsapatainak mintájára.⁸ Ahogy Churchill egy 1940. szeptember 25-én kelt levelében fogalmazott:

„Határozottan úgy gondolom, hogy a németeknek igazuk volt az előző háborúban és most is, amikor bevetették a rohamosztagokat. 1918-ban a számunkra legveszélyesebb beszivárgó műveleteket rohamcsapatok hajtották végre [...] A jövőben számtalan alkalom kínálkozik majd apróbb bevetésekre, melyek mind villámgyors, meglepetésszerűen végrehajtott akciók lesznek, amiket könnyen felszerelt, mozgékony osztagok hajtanak végre, amelyeknek tagjai jobban megszokták, hogy véredek falkájaként harcoljanak, mint hogy betagozódjanak egy nagyobb méretű és megfontoltan mozgó reguláris alakulatba. [...] Minden okunk megvan tehát arra, hogy kidolgozzuk a rohamcsapatok vagy kommandók elgondolását.”⁹

A „kommandó” elnevezést 1941. október 10-én vezették be a brit hadseregben, a második búr háború (1899–1902) holland telepeseiből álló lovas alakulataira utalva, melyek hatékonyan keserítették meg a brit csapatok életét a terep beható ismerete és gerillataktikájuk okán. Ez a harcmodor több szempontból is illett a brit kommandó alakulatok tagjaira.¹⁰

A második világháború alatt összesen 19 brit kommandó alakulatot hoztak létre, melyek mind önálló jellegzetességekkel bírtak, a rájuk bízott feladatok vagy a hadszíntér jellegzetességei alapján. Ezek az egységek nagyfokú önállósággal tevékenykedtek földön, vízen, levegőben.

„ELLENSÉGES IDEGENEK” BRIT FÖLDÖN

1939 szeptemberéig Nagy-Britannia az elnyomó rendszerek elől menekülők egyik menedékének tűnt. Egyedül a hitleri Németországból hozzávetőleg 70 ezer olyan osztrák vagy német állampolgár, köztük több magyar származású személy menekült brit földre, akiket

⁴ Davidson–Manning 2004, 39.

⁵ Turcsányi–Hegedűs 2007, 26–27.

⁶ Churchill 1989, 209.

⁷ Churchill 1949, 217.

⁸ Uo. 145.

⁹ Uo. 415.

¹⁰ Clark 1948, 799.

a nemzetiszocialista vezetés „nemkívánatosnak” tartott.¹¹ Legtöbbjük 1937 és 1939 között hagyta el a terjeszkedő Harmadik Birodalmat. Így 1939. szeptember 3-án, amikor beállt a hadiállapot az Egyesült Királyság és Németország között, Nagy-Britanniában is felmerült a kellemetlen dilemma, amit ezek a menekültek jelentettek. Erre a kérdésre hasonló válaszok születtek a háború folyamán mindenütt: titkosszolgálati vagy rendőri megfigyelés, a menekültek kriminalizálása, kihallgatások sorozata, végül a fogadó országra nézve megállapított veszélyesség foka szerinti internálás. Nagy-Britannia esetében körülbelül 2000 német vagy osztrák állampolgár döntött úgy, hogy a brit hatóságok sürgetésére visszatér szülőföldjére.¹²

A brit parlament által 1939. augusztus 25-én elfogadott Vészhelyzeti (Védelmi) Törvény (Emergency Powers [Defence] Act) alapján biztosított jogi háttérre¹³ támaszkodva rendeletek sora jelent meg, melyek alapján az „ellenséges idegenek” minősített 16 és 60 év közti férfiak (később nők, gyerekek és 60 évnél idősebbek is) kötelesek voltak beszolgáltatni kerékpárjaikat, fényképezőgépeiket, lőfegyvereiket, valamint térképeiket.¹⁴ A rendeletek a fenti csoportba tartozó embereket arra kötelezték, hogy rendszeresen jelentkezzenek a helyi rendőrőrsön, valamint ha öt mérföldnél messzebbre indultak otthonról, kötelesek voltak lakhelyelhagyási engedélyt kérni. Az intézkedéseket éjszakai kijárási tilalom tétette. A legveszélyesebbnek ítélt „ellenséges idegenekre” a huszonkét, sietve felállított internálótábor egyike várt, ahol a körülmények az életveszélyestől a luxuskivitelig változatos képet mutattak.

A Nagy-Britanniában élő magyarok helyzete kissé másképpen alakult, hiszen a Magyar Királyság és az Egyesült Királyság között az 1941. december 12-i magyar hadüzenetig nem állt fenn hadiállapot. Ennek ellenére 136 olyan magyar származású emberről tudunk, akiket 1941 és 1942 között internált a brit Belügyminisztérium.¹⁵

Így kevés „ellenséges idegen” szolgálhatott új hazája fegyveres erőiben, hiszen ez a helyzet a nemzethűség problémája mellett katonai titoktartási és jogi kételyeket is felvetett. A kérdés először 1940. november 5-én került a brit Parlament elé, ahol a szociális érzékenységről ismert Eleanor F. Rathbone képviselőasszony felszólalásában az alábbi kérdéssel fordult a Hadügyminisztérium parlamenti titkára felé:

*„Tudatában van Ön annak, hogy jelentős bizonytalanság lengi körül annak lehetőségét, hogy külföldiek számára, tartozzanak akár szövetséges nemzetekhez, semleges országokhoz vagy ellenséges nemzetekhez, miként elérhető a belépés a hadseregünkbe, vagy annak kiegészítő alakulataiba? Fel tudná sorolni azokat a feltételeket, melyek mellett ezek a külföldiek jelentkezhetnek a sorozóirodáknak, beléphetnek-e a hadseregbe akár úgy is, ha a három fent említett csoport között különbséget teszünk?”*¹⁶

Sir Grigg válaszában kifejtette, hogy az „ellenséges országok barátságos polgárai” számára, mint amilyenek a magyar menekültek is voltak, egyetlen lehetőséget tud elképzelni: az 1939. október 17-én felállított Kiegészítő Katonai Műszaki Hadtestet (Auxiliary Military Pioneer Corps – AMPC), mely 1940 végétől egyszerűen csak Utász Hadtest (Pioneer Corps) néven működött tovább.¹⁷

¹¹ Atkins 2005, 61.

¹² Uo.

¹³ Le May 1955, 80.

¹⁴ Atkins 2005: i. m. 61.

¹⁵ A brit Nemzeti Levéltárban fellelhető magyar vonatkozású internálási adatok.

¹⁶ Felszólalás a brit parlament alsóházában 1940. november 5-én...

¹⁷ Uo.

Ez az alakulat a Brit Birodalom területén katonai szolgálatra jelentkező „ellenséges idegen” jogállású egyéneket tömörítette, akiket különleges figyelemmel kellett kísérni, és akiknek katonai szolgálata aggályos politikai és jogi kérdéseket vetett fel. A hadtest tagjai fegyver nélkül szolgáltak, fizikai munkát végeztek, raktárakban dolgoztak, utakat, hidakat, vasútvonalakat javítottak, vagy védelmi állásokat építettek ki. Részt vettek a Londont érő német légitámadások romjainak eltakarításában is.¹⁸

„A Király leghűségesebb ellenségei” néven emlegetett katonák közül sokan jelentkeztek az új kommandóalakulatokba, mivel úgy érezték, itt jobban szolgálhatják a háborús erőfeszítéseket. Ez a lelkesedés nem kerülte el a politikai vezetés figyelmét sem. 1941. július 1-én George Russell Strauss munkáspárti képviselő David Margesson hadügyminisztert vonta kérdőre a „baráti ellenséges idegenek” kapcsán:

„Tudatában van Ön annak, Hadügyminiszter Úr, hogy az Utász Hadtest soraiban számos barátságos idegen szolgál, magasfokú műszaki képzettséggel, akik idejüket egyszerű fizikai munkával töltik? Vajon tehetők arra vonatkozóan lépések, hogy ezek az emberek, amennyiben készek szolgálni a szövetségesek ügyét, jobban felhasználhassuk a képességeiket?”¹⁹

Margesson hadügyminiszter válaszában kiemelte:

„Igen uram, az előkészületek most folynak abban a tekintetben, hogy az Utász Hadtest soraiban szolgáló, megfelelő képességekkel rendelkező katonákat olyan feladatok során alkalmazzuk, ahol ezek a különleges képességek a lehető legtöbb hasznot hozzák a hadsereg számára. [...] A tervek szerint az első átvezénylésekre a közeljövőben sor kerül.”²⁰

Így jött létre 1942. július 2-án a 10. (szövetségeközi) kommandó. A zászlóaljméretű különleges alakulat minden alegysége (a törzsön kívül) külföldiekből állt. Ezek a körülbelül század erejű alegységek az emigráns hadseregek részeként működtek. Az 1. és 8. számú osztag „szabad francia”,²¹ a 2. számú holland, a 4. számú belga, az 5. norvég, a 6. lengyel, míg a 7. jugoszláv osztag volt. A lista legérdekesebb elemét a 10. (szövetség-közi) kommandó 3. számú osztag alkotta, melyet gyakran csak „X osztag” (X Troop) néven emlegettek.²²

A „SZÖVETSÉGKÖZI” KOMMANDÓSOK

10. (szövetségeközi) kommandó létrejöttének célja az volt, hogy a brit állományú kommandók mellett megszülethessen egy, a német megszállás alatt álló nemzetek katonáiból álló különleges művelleti egység. Ebben a kavalkádban is kitűnt az „X osztag” (X Troop), azaz a 10. (szövetségeközi) kommandó 3. csapata. Őket, biztonságuk érdekében, hamis személyazonossággal különféle egyéb alakulatokhoz sorolták be, az osztag tagjainak valódi személyazonosságát csupán kevesen ismerték. A különleges óvintézkedések nem voltak alap-talanok, ugyanis az osztag tagjai nem baráti vagy megszállt nemzetek fiai, hanem a náci Németországgal szövetséges országok állampolgárai voltak, osztrák, csehszlovák, német és magyar menekültek, zömmel antifasiszták, vagy zsidó származású katonák. Az osztag több becenevet is kapott, egymás közt a „zsidó kommandó”, míg parancsnokaik az álca fenntartása érdekében „az angol csapat” néven hivatkoztak rájuk. Az egység „keresztapja” Winston Churchill volt, aki így indokolta az „X osztag” szokatlan elnevezését:

¹⁸ Garrett 2021, 40.

¹⁹ Felszólalás a brit parlament alsóházában 1941. július 1-én.

²⁰ Uo.

²¹ Ide kerültek a kommandó luxemburgi tagjai is.

²² Garrett 2021: i. m. 49.

„Mivel névtelen, ismeretlen harcosok lesznek, olyan titulust kell adnunk nekik, ami ezt az ismeretlen értéket jelöli. Így, mivel az algebrában az ismeretlen jele az X , legyen a nevük X osztag.”²³

A 10. (szövetségközi) kommandó teljes létszámában 1943-ra közel 1000 fős erőt jelentett, melyből az „ X osztag” 87 főt számlált, akik közül 82 katona volt zsidó származású.²⁴ Stephen E. Ambrose így összegezte az osztag tagjainak képességeit:

„A 10-esek 3. szakaszát nem kellett lelkesíteni. Fiatal európai zsidók voltak, akiknek valahogy sikerült eljutniuk Angliába. Megérkezésük pillanatától kezdve könyörögtek, hogy harcolhassanak. [...] Az elgondolás az volt, miután végigcsinálják a szokásos kommandós kiképzést, járőröző és hírszerző specialistákat faragnak belőlük. [...] Ha netán megállítják őket, jó németiséggel tudnak válaszolni, és azonnal ki tudják hallgatni a hadifoglyokat. Megtanították őket mindenre, amit a Wehrmachtról tudni lehetett: a szervezetére, a dokumentumaira, a fegyvereire, a módszereire.”²⁵

KIKÉPZÉS

Az „ X osztag” reménybeli tagjai alkalmassági vizsgálat céljából először a londoni Great Central Hotelben jelentkeztek. Itt egyesével jelentek meg az alakulat walesi parancsnoka és magyar helyettese, a George Lane álnéven szolgáló Lányi György előtt, akik kérdésekkel bombázták őket németül, angolul, és ha kellett, magyarul is, így tesztelve intelligenciájukat, személyiségjegyeiket. A Tony Firth álnevet választó német zsidó menekült, Hans Fürth így emlékezett vissza a felvételi elbeszélgetésre:

„Bevittek minket egy irodába, ahol egy nagyon fiatal és vékony tiszttel találkoztunk, aki Bryan Hilton-Jones századosként mutatkozott be. Mellette állt legénységi egyenruhában egy 183 centi magas, hihetetlenül sármos katona, akit a százados a magyar származású George Lane őrmesterként mutatott be. Ezek ketten aztán órákon keresztül kínoztak mindenféle kérdésekkel németül, angolul, arról, hogy hol születtem, hogy miért akarok kommandós lenni, és hogy hány fekvőtámaszt tudok megcsinálni.”²⁶

A kiképzés legelső aktusaként a leendő kommandósok álnevet választottak maguknak, olyat, amit könnyen meg tudtak jegyezni, gyakran a születési nevüket használva kiindulási alapnak, és megsemmisítettek minden olyan személyes tárgyat, amin az eredeti nevük vagy akár monogramjuk szerepelt.²⁷ Ezt Arany Péter, az „ X osztag” egyik tagja így indokolta:

„Az identitásunk feladásának két oka volt: egyrészt így a németek nem tudhatták meg, hogy létezik egy különleges ejtőernyős rohamosztag, melynek tagjai anyanyelvi szinten beszélnek németül, igen közelről ismerik a német hadsereget, annak fegyverzetét, egyenruháit és minden mást. Másodsorban így védtek meg minket abban az esetben, ha fogságba esnénk.”²⁸

Akik megfeleltek az orvosi vizsgálaton és a nemzetbiztonsági átvilágításon is, egy műszaki kiképzőtáborban kóstoltak bele a kommandós kiképzésbe. Kihívást jelentett a soknemzeti alakulat nyelvtudásának azonos szintre emelése, így a közelharc, robbantás, városi harc, térképoltás mellett a 10. kommandó tagjai haladó angol nyelvi képzésben is részesültek. 1942

²³ Uo. 50.

²⁴ Sugarman 2024: i. m.

²⁵ Ambrose 2013, 148.

²⁶ Garrett 2021: i. m. 55.

²⁷ Uo. 83.

²⁸ Oral history interview with Peter Masters... 1996.

őszétől walesi és skóciai kommandós kiképző bázisokon fejleszthették tovább állóképességüket és tudásukat. Itt ismerték meg a vízi, hegyvidéki és téli hadviselés fogásait is.

A rohamkiképzés mellett a kommandósok olyan „úriemberhez méltatlan” tudományokat is elsajátítottak, mint a zártörés, az autópótlás, az örkutyák elnémítása, vagy a hadifoglyok kihallgatása során hasznos pszichológiai trükkök tárháza. Az alakulat tagjai, akiket nyelvtudásuk miatt első sorban tolmácsként, kihallgatótisztként szándékoztak bevetni, a német fegyveres erők egyenruháit, egyéni fegyverzetét, rendfokozatait és szabályzatait is tanulmányozták olyan pontossággal, hogy képesek voltak egy német katonai alegység bőrébe bújni, hiszen ismerték a parancsszavakat, egyenruhákat, még a katonai szlenget is.²⁹

A 10. kommandó tagjai 1943-ban ejtőernyős kiképzést is kaptak. Az alapos földi felkészítést követően minden katona összesen kilenc ugrást hajtott végre hőlégballonból és repülőgépből. Nem minden ejtőernyős ugrás ment simán, a német származású, Freddy Gray álnéven szolgáló Manfred Gans így emlékezett vissza az egyik alkalomra:

„A harmadik ugrásom után, miközben épp az ejtőernyőmet göngyöltem össze a földön, láttam, hogy a Hármas Csapat egyik csoportja éppem lefelé tart. Azt is észrevettem, hogy Sayers (Szauer), aki nagyjából tíz évvel idősebb volt mindannyiunknál, igen közel ereszkedik le hozzám. Felkiáltottam neki: »Sayers! Ha hozzáérsz a szép tiszta ejtőernyőmhöz, drágán megfizetsz érte!« Morogva és nyögdecseelve ért földet, majd miután összeszedte magát, felém fordult, és jellegzetes magyaros angolságával így szólt: Freddie, márpedig én most is azt mondom neked, hogy nem ez a természetes módja annak, hogy kiszállj egy repülőből...”³⁰

A kiképzés után Walesbe települő kommandósokról filmhíradók kemény, durva, sőt vérszomjas emberek képét alakították ki, akik nem riadnak vissza egy kis kocsmai verekedéstől sem. Így Aberdovery lakosai bizalmatlanul szemlélték, ahogy zöldsapkás kommandósok szállták meg a csendes települést. Ám meglepetésükre az „X osztag” tagjai zömmel olyan fiatalemberek voltak, akik a könyvek, a zene, a tudományok világában érezték inkább otthon magukat a fegyverek, robbanószerkek, rohampályák közege helyett. A helyi családokhoz beszállásolt katonákról egyik szállásadójuk így írt:

„Nálam két kommandóست szállásoltak el, kilenc hónapon át éltünk együtt. Rettenetesen udvarias fiúk voltak. Nem ittak, nem is dohányoztak. Csodálatosak voltak. Annyira jólneveltek.”³¹

BEVETÉSEK

Az osztagot, szemben a 10. (szövetségeközi) kommandó többi alegységével, soha nem vetették be koherens katonai egységként, tagjait két-három fős csoportokban más kommandóegységekhez vezényelték. Így az alakulat magyar származású tagjai a 41. 45. és 46. királyi tengerészgyalogos kommandók, valamint a hadsereg 4. és 6. számú kommandóinak soraiban teljesítettek szolgálatot. Látható, hogy az átvezénylések kapcsán nem játszott szerepet a katonák magyar származása, elsődlegesen német nyelvi tudásukra és különleges hírszerző kiképzésükre támaszkodtak. A 10. (szövetségeközi) kommandó „X osztagának” magyar származású tagjai ott voltak a normandiai partraszállást előkészítő, felderítő és hírszerző céllal indított Tarbrush-műveletben, valamint az 1944. június 6-án végrehajtott Overlord hadművelet első hullámában is, majd az ezt követő normandiai és hollandiai harcokban egyaránt. Az egység a háborút a Rajnán túl fejezte be, a Widgeon-hadművelet keretében, Németország 1939 előtti

²⁹ Garrett 2021: i. m. 88–89.

³⁰ Gans 2009, 112.

³¹ Garrett 2021: i. m. 98.

határain belül.³² A hadműveletek előrehaladtával a kihallgatási specialistákat egyre többször alkalmazták harctéri felderítő feladatokra is. Ahogy Arany Péter, az alakulat egyik Bécsben született magyar tagja emlékezett:

„[...] *mindazok tetejébe, amit eddig is csináltunk, még a mélységi felderítés specialistái is lettünk. [...] a feladatunk az volt, hogy figyeljük a németeket. Bizonyos helyekről tökéletesen láthattuk őket, azt, hogy mit csinálnak, és jelenthettük, mikor készülnek támadásra. Mint egy előrejelző riasztórendszer.*”³³

MAGYAROK AZ „X OSZTAGBAN”

A 10. (szövetségközi) kommandó 3. osztagának hét magyar származású katonája közül ketten születtek Bécsben, magyar szülők gyermekeként,³⁴ egy fő adatai jelenleg nem ismertek, míg a többi négy fő Magyarországon látta meg a napvilágot. Az egység tagjainak átlagéletkora 1944-ben, az első bevetés évében 25 év volt, ami magasabb az ekkor élőerőkrízist átélő brit hadseregben szolgáló katonák átlagéletkoránál.³⁵ Az osztagban szolgáló katonák előzetes harci tapasztalatai közül kiemelhető Lányi György, aki 1940 nyarán már a Special Operations Executive, a brit haderő különleges szolgálatának soraiban szolgált,³⁶ és a spanyol polgárháború veteránja, Schwitzer Tamás György, valamint Szauer Gyula, aki a második világháború kirobbanásakor a Francia Idegenlégió soraiban szolgált, Jules Szauer³⁷ álnéven.³⁸ Hajós Ludwig János a Brit Expedíciós Erők (British Expeditionary Forces – BEF) keretében mint az Utász Hadtest katonája részt vett a szövetségesek visszavonulásában Dunkerque kikötőjébe.³⁹

Az osztag tagjai közül egy fő, Faragó Viktor a kiképzés befejezése előtt tért vissza az Utász Hadtesthez, miután egy különösen kimerítő walesi menetgyakorlaton összeesett. További egy fő, Lányi György hadifogságba került, amikor felderítő feladatot végzett a normandiai partraszállás előkészítése során, 1944. május 17–18-án éjszaka.⁴⁰ Kihallgatását Erwin Rommel tábornagy, az Atlanti Fal megerősítésével megbízott legendás katona vezette.⁴¹ Az osztag három további magyar származású katonája kisebb-nagyobb sebesülésekkel élte túl a háborút. Szauer Gyula Jenő 1944. június 14-én, Franciaországban sebesült meg a karján és a mellkasán olyan súlyosan, hogy leszerelték.⁴² Schwitzer Tamás Györgyöt, a spanyol polgárháború veteránját PTSD-jellegű⁴³ tünetek miatt 1944. június 8-án, két nappal a frontra érkezése után vonták ki az első vonalból. Hajós Ludwig János harmadik sebesülé-

³² Garrett 2021: i. m. 228.

³³ Oral history interview with Peter Masters... 1996: i. m.

³⁴ Arany Péter apja szegedi huszártiszt volt, Hajós Ludwig János apja pedig bécsi emigráns magyar.

³⁵ Peaty 2000, 6.

³⁶ Kiss 2024, 94.

³⁷ Bene 2017, 517.

³⁸ Sugarman 2024: i. m.

³⁹ Ian Walter Harris interjú 1993.

⁴⁰ Kiss 2024: i. m. 97.

⁴¹ Uo. 99.

⁴² Masters 1997: i. m. 198–199.

⁴³ A poszttraumás stressz szindróma a traumatikus esemény miatt pszichológiai nyomás alá kerülő személyeknél jelentkező pszichés állapot, mely olyan hosszú távú mentális és/vagy fiziológias elváltozásokat okoz, amik miatt a katona nem vagy csak korlátozottan marad alkalmas további szolgálatra. Schwitzer szédülésre és folyamatos fejfájásra panaszkodott.

se alkalmával a fél szeme világát veszítette el, amikor 1945. április 6-án egy géppuskájáról lepattanó lövedéktől megsebesült a német Leese település bevétele során.⁴⁴

Az alakulat tagjai közül egy fő kapta meg két alkalommal a Francia Hadikeresztet (Croix de Guerre), egy fő pedig a korszak második legmagasabb brit katonai kitüntetését, a Hadikeresztet (Military Cross).⁴⁵

A háborút követően az egység magyar származású tagjai, hasonlóan sok német, osztrák, csehszlovák bajtársukhoz, megtartották felvett brit identitásukat. Magyarországra csak egy fő, Faragó Viktor tért vissza, aki kommunista pártfunkcionáriusként az 1945 után kiépülő rendszer támasza lett.⁴⁶ Az egykori különleges katonák a háborút követően is színes karriert futottak be. Hajós Ludwig János, miután 1947-ben leszerelték, könyvelői állást szerzett.⁴⁷ Kirschner Gábor Endre, akit zsidó származású szülei születésekor katolikusnak kereszteltek,⁴⁸ egy nemzetközi reklámügynökség vezérigazgatójaként ment nyugdíjba.⁴⁹ Lányi György a brit hadsereg ezredeseként szerelt le a hadseregből, majd tőzsdei brókerként helyezkedett el New Yorkban.⁵⁰ Arany Péter leszerelését követően képzőművész-diplomát szerzett, majd az Egyesült Államokba vándorolt ki, ahol grafikusként televíziós műsorok és az állami szociális segélyprogramok logóit tervezte, valamint a középületek egységesített jelzőtábla-rendszerén is dolgozott.⁵¹ 1997-ben jelent meg „Striking Back – A Jewish Commando’s Fight Against the Nazis” című könyve, mely a 10. (szövetségségi) kommandó, benne az „X osztag” egyik első, hitelesnek tekinthető krónikája, valamint a legelső visszaemlékezés, melyet az egység egyik egykori katonája írt.⁵² Szauer Gyula Jenő a háborút követően Ausztráliában telepedett le, ahol divattervezőként dolgozott tovább.⁵³ Schwitzer Tamás György sebesülését követően nem tért vissza a kommandóhoz, további sorsa ismeretlen.

Az 10. (szövetségségi) kommandó 3. osztagában összesen hét magyar származású katona szolgált, személyi adataikat az alábbi táblázat összesíti:

1. táblázat A 10. (szövetségségi) kommandó 3. osztagában szolgáló magyar származású katonák adatai⁵⁴

Név	Álnév	Születés helye, ideje	Rendfokozat ⁵⁵
Kirschner Gábor Endre	Andrew G. Kershaw	Budapest, 1921. 10. 31.	százados
Arany Péter	Peter Masters	Bécs, 1922. 02. 05.	hadnagy
Lányi György	George Lane	Felvidék, 1915. 01. 18.	hadnagy

⁴⁴ Garrett 2021: i. m. 291.

⁴⁵ Uo. 291–296.

⁴⁶ Dear 1987, 93.

⁴⁷ Garrett 2021: i. m. 291.

⁴⁸ Kershaw 2003.

⁴⁹ Andrew G. Kershaw Chairman Of the... 1978, 7.

⁵⁰ Kiss 2024: i. m. 101.

⁵¹ Garrett 2021: i. m. 293–294.

⁵² Uo. 294.

⁵³ Masters 1997: i. m. 325.

⁵⁴ Garrett 2021, 286–298.

⁵⁵ A háború végéig elért legmagasabb katonai rendfokozat kerül megjelölésre.

Név	Álnév	Születés helye, ideje	Rendfokozat ⁵⁵
Hajós Ludwig János	Ian Harris	Bécs, 1920. 01. 01.	őrmester
Szauer Gyula Jenő	Gordon Julian Sayers	Salgótarján, 1915. 05. 09.	őrvezető
Faragó Viktor	Victor Ford	Magyarország (születés ideje ismeretlen)	közlegény
Schwitzer Tamás György	Tommy G. Swinton	Magyarország, 1920. március 8.	közlegény

HARC A BRIT ÁLLAMPOLGÁRSÁGÉRT

Bár a 10. (szövetségközi) kommandó 3. osztagának tagjai mind önként vállalták a szolgálatot a brit fegyveres erők soraiban, ez a gesztus nem tette őket brit alattvalóvá, hiszen mind rendelkeztek egy másik, ekkor ellenséges ország állampolgárságával. Ezt a problémát csak tetézte, hogy mindegyik „X katoná” hamis személyazonosságot és ehhez tartozó iratokat kapott a brit kormánytól, így helyzetük rendezése 1945 után valóságos adminisztratív rémálmot jelentett.⁵⁶

Elsőként az osztag parancsnoka, Bryan Hilton-Jones őrnagy szállt harcba katonái jogaiért, mialatt emberei náci háborús bűnösöket, német szabotőregységeket és elrabolt javakat kutattak fel a britek által ellenőrzött területeken. Az őrnagy, akit katonái szeretettel csak „Skipper”, azaz „kapitány” becenévvvel illettek, minden követ megmozgatott, hogy a „baráti ellenséges idegenek” állampolgárságának kérdését rendezze. Így került sor 1945. december 7-én a külföldi kommandósok honosításának kérdésében egy titkos megbeszélésre, ahol eldőlt, a katonáknak egyesével kell megjelenniük egy honosítási bizottság előtt, ahol parancsnokaik ajánlását mellékelve kellett kijelenteniük, hogy a király alattvalóiként szeretnének élni. Problémát okozott azonban, hogy az 1945. szeptember 4-én feloszlott 10. (szövetségközi) kommandó álnéven szolgáló katonáit szétszórták a különböző katonai szervezetek között, melyeknek parancsnokai alig ismerték az új jövevényeket, így nem is írtak ajánlóleveleket.⁵⁷

A helyzet megoldására 1946 júliusáig kellett várni, amikor a Hadügyminisztérium az év februárjában a parlamentben felvetett kérdésre válaszul⁵⁸ memorandumban szögezte le, hogy egyes baráti ellenséges idegenek nagyobb kockázatot vállaltak szolgálatuk során, csatasorba állítva nyelvtudásukat, intelligenciájukat, önként jelentkeztek számos veszélyes bevetésre, így igazságtalan velük szemben a honosítási eljárást túlságosan elhúzni. A memorandum, valamint az „X osztagban” és más különleges egységekben szolgáló baráti ellenséges idegenek felé mutatott jóindulat végül elérte, hogy 1946 szeptemberétől felgyorsult az egykori kommandósok honosítása. Különösen érvényes volt ennek a jóindulatnak a megnyilvánulása azon zsidó származású katonák irányába, akik elvesztették családtagjaikat a holokauszt során.⁵⁹

A brit hadseregben szolgáló, de brit állampolgársággal nem rendelkező önkéntesek jogi helyzete így is csupán 1947 második felére rendeződött, amikor kérvényeik elbírálása után az egyes tagjai megkapták a brit alattvalói státuszt.⁶⁰

⁵⁶ Uo. 262.

⁵⁷ Uo. 263.

⁵⁸ Felszólalás a brit parlament alsóházában 1946. február 28-án...

⁵⁹ Garrett 2021: i. m. 264.

⁶⁰ List of aliens to whom Certificates of Naturalization... 1947, 1848.

ÖSSZEZGÉS

A 10. (szövetségközi) kommandó 3. osztaga, az „X osztag” magyar származású katonái az Európában növekvő antiszemitizmus, a mozgásterüket egyre inkább behatároló rendeletek és törvények elől menekültek Nagy-Britanniába. A második világháború kitörésekor személyes tapasztalataik alapján, tettvágytól fűtve, önként jelentkeztek a brit hadseregbe, majd újra önkéntesként jelentkeztek a kommandós kiképzésre. Arany Péter így írta le motivációit:

„A legfőbb célommá az vált, hogy részt vehessek ebben az új háborúban, ami mindent összevetve igazán a mi háborúnk volt. [...] A nácik uralma alatt éltünk, láttuk, mire képesek, mire készülnek, jóval azelőtt, hogy Anglia népe megtapasztalta volna ezeket.”⁶¹

A brit katonai vezetés a hét magyar származású katonát nem vetette be magyarországi célpontok ellen, elsődlegesen német nyelvi készségeikre, valamint magas fokú fizikai és szellemi felkészültségükre alapozva a nyugat-európai hadszíntéren alkalmazták őket. A katonák beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, hiszen számos sikeres hírszerző, felderítő járőrt vezettek, de a pszichológiai hadviselés ekkor még gyerekcipőben járó területén is megállták helyüket. Jó példa erre Hajós Ludwig János esete, aki 1945 áprilisának elején az Osnabrück körüli harcokban egy alakulattól leszakadt magyar katonát kihallgatva megtudta, hogy a közelben egy német egység főhadiszállása található. A kommandós meggyőzte a magyar katonát, hogy vezesse oda, így talált rá egy Waffen-SS-zászlóalj parancsnokságára, ahol magát angol őrnagynak kiadva, egy szerény ebéd és egy rendhagyó céllövő verseny után meggyőzte az ellenséges alakulat tisztikarát, adják meg magukat, és vonuljanak nyugati hadifogságba.⁶²

A kommandósok mértékével mérve is különlegesen kiképzett „X katonák” alapfeladata, az elfogott német hadifoglyok helyszíni kihallgatása is gyors helyzetfelismerő képességet és magas érzelmi intelligenciát igényelt, aminek része volt bizonyos fokú pszichológiai tudás is. Arany Péter így emlékezett a hadifoglyok kihallgatásának módszertanára:

„Fogságba esni a legtöbbször igen veszélyes foglalatosság volt, hiszen az ellenséges oldalról akár le is löhették azt, akit megláttak felemelt kézzel felénk jönni. [...] hogy sikerül-e átjutni az ellenséges vonalakig, csak ezután jön, hiszen sokszor elég volt meglátni a szürke német egyenruhát, hogy a katonáink tüzelni kezdenek. [...] Olyan embereket hallgattam ki, az anyanyelvükön szólva hozzájuk, akik épp csak most estek át egy ilyen sokkoló élményen. Gyakran az első kérdésük az volt, hogy hogyan lehetséges, hogy én ilyen jól beszélek németül? A bevett feleletem erre mindig az volt, hogy itt én kérdezek, és ők adják a válaszokat. Néha az is elég volt a sikerhez, ha kaptak egy cigarettát, és hagytuk őket felmelegedni, máskor keményebben léptünk fel velük szemben. Bár soha nem tettünk olyat, amit a helyzettel való visszaélésnek tekinthetnénk. Itt szeretném ugyanakkor leszögezni, hogy a hadifoglyokkal való bánásmódot szabályozó genfi egyezmény igen keveset számít abban az esetben, ha az egyik félnél fegyver van, a másiknál pedig nincs.”⁶³

Az „X osztag” kommandósait megtépzta a világháború alatt tapasztalt szörnyűségek sorozata, mégis sokan maradtak a hadseregben kiképzőként, vagy épp a Németország „nácimentesítését” felügyelő katonai közigazgatási szervezetek tagjaiként. Hajós Ludwig János például egészen leszereléséig német tolmácsokat készített fel, és részt vett a nácik által összegyűjtött vagyon leltározásában is, miközben Hermann Göringnek, a német légierő parancsnokának világoskék Mercedesét vezette Németországon keresztül.⁶⁴

⁶¹ Oral history interview with Peter Masters... 1996: i. m.

⁶² Garrett 2021: i. m. 224–225.

⁶³ Oral history interview with Peter Masters... 1996: i. m.

⁶⁴ Ian Walter Harris-interjú 1993.

A háborút követően az „X osztag” tagjai, köztük a magyar származásúak is, kitartottak felvett személyazonosságuk mellett, sőt, a legtöbben brit állampolgárságért folyamodtak. Nagyon kevesen tértek vissza szülőhazájukba, a legtöbb egykori „X katona” külföldön keresett és talált megélhetést. Történetük egészen 1997-ig a háborús kémregények íróinak valósága volt, amikor Peter Masters, azaz Arany Péter megírta visszaemlékezését. Ezt követően számos másik egykori kommandós is tollat ragadott, és rögzítette emlékeit, amit nagyban segített a brit hadtörténelmi múzeum⁶⁵ és más, a második világháborúval foglalkozó intézmények kutatóinak munkája, akik fáradhatatlanul készítették interjúk sorozatát a nem mindennapi alakulat tagjaival.

Az identitás kérdése végighalad az „X osztag” történetén, hiszen tagjai egy részről európai zsidó fiatalok voltak, másik oldalról pedig felvett személyazonosságuk szerint brit katonák, az anglikán egyház tagjai.⁶⁶ Ez a kettősség mindenkinél más és más formában nyilvánult meg. Arany Péter például úgy döntött, felveszi új identitását:

„Teljesen elégedett voltam az új személyazonosságommal és azzal, hogy a háború alatt a legtöbben így ismertek engem. Így azt gondoltam, semmi okom visszatérni a másik identitásomhoz, visszavenni az előző nevemet. [...] egyszerűen azzá az emberré váltam, akinek a nevét felvettem.”⁶⁷

Lányi György, akinek London mellett található sírján ma is a koronás magyar államcímér látható, így nyilatkozott 1985-ben, érezhető akcentussal, de magyarul arról, hogyan viszonyul felvett személyazonosságához:

„Hát őszinte leszek magával, én vagyok George Lane. Tulajdonképpen Lányi Gyuri. Én Budapesten éltem mint gyerek, és az Eötvös József reáliskolába jártam és az MTK-nak a vízipólócsapatának a csatára voltam. Én nem voltam egy kivándorolt. Én oda mentem, hogy angolul tanuljak, és aztán a sorsnak más gondolatai voltak. Ebbe belejöttem és ez történt, és szerencsém volt.”⁶⁸

A 10. (szövetségeközi) kommandó 3. osztagának magyar származású tagjai így tagozódtak be új, választott hazájukba, ahol évtizedeken keresztül hallgattak háborús tapasztalataikról, traumáikról, eredményeikről. A brit levéltári források titkosításának fokozatos feloldása által került napvilágra az a forráscsoport, melynek feldolgozásában Leah Garrett professzor, a New York-i Hunter College hebraisztika és zsidó tanulmányok tanszékének vezetője által 2021-ben kiadott „X Troop – The secret Jewish commandos who helped defeat the nazis” című monográfiája vált megkerülhetetlenné.⁶⁹ További kutatási irányt jelent a 10. (szövetség-közi) kommandó többi osztagában szolgáló magyar származású katonák életútjának feldolgozása, illetve az eddig ismeretlen „X-katonák”, mint például Faragó Viktor történetének feltárása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *A brit Nemzeti Levéltárban fellelhető magyar vonatkozású internálási adatok.* https://discovery.nationalarchives.gov.uk/results/r?_ps=60&_ser=HO+396&id=C9260&_q=Hungary (Letöltés időpontja: 2024. 08. 19.)

⁶⁵ Imperial War Museum – IWM

⁶⁶ Garrett 2021: i. m. 62.

⁶⁷ Oral history interview with Peter Masters... 1996: i. m.

⁶⁸ Kiss 2024: i. m. 101.

⁶⁹ Garrett 2021: i. m. 266–280.

- Ambrose, Stephen A.: *D-nap – 1944. június 6. A partraszállás története*. Gabo Könyvkiadó, Budapest, 2013.
- Andrew G. Kershaw *Chairman Of the Ogilvy & Mather Agency*. The New York Times, 1978. 10. 10.
- Atkins, Elizabeth A.: „You must all be Interned”: *Identity Among Internees in Great Britain during World War II*. The Gettysburg Historical Journal, Vol. 4., 2005.
- Bene Krisztián: *A francia ellenállás magyar tagjai*. Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények, 2017/1., 499–522.
- Churchill, Winston S.: *A második világháború I.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- Churchill, Winston: *The Second World War – Their Finest Hour*. Houghton Mifflin Company Boston, The Riverside Press, Cambridge, 1949.
- Clark, Dudley: *The Birth of the Commandos*. The Listener, 1948. 11. 25.
- Davidson, Edward – Manning, Dale: *A II. világháború krónikája*. Szukits Kiadó, Budapest, 2004.
- Dear, Ian: *Ten Commando 1943–1945*. Pen & Sword Military, Barnsley, 1987.
- *Fel szólalás a brit parlament alsóházában 1940. november 5-én, az internált baráti idegenek katonai szolgálatáról*. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1940/nov/05/aliens-enlistment> (Letöltés időpontja: 2023. 06. 19.)
- *Fel szólalás a brit parlament alsóházában 1941. július 1-én, az Utász Hadtestben szolgáló képesített munkaerő átvezényléséről*. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1941/jul/01/pioneer-corps-skilled-aliens-transference> (Letöltés időpontja: 2023. 06. 19.)
- *Fel szólalás a brit parlament alsóházában 1946. február 28-án, a külföldi állampolgárok honosítása kapcsán*. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1946/feb/28/naturalisation-schemes> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 19.)
- Gans, Manfred: *Life gave me a chance*. Lulu.com, 2009.
- Garrett, Leah: *X Troop – The Secret Jewish Commandos who helped defeat the nazis*. Chatto & Winduss, London, 2021.
- *Ian Walter Harris interjú, 1993. 09. 23.* Imperial War Museum, London, No. 13389, reel 2.
- Kershaw, Juliet: *Meeting Through Time and Space: The Kirschner Letters, 1925–1973*. http://www.yorku.ca/soi/_Vol_4_2/_HTML/kershaw_virag.html (Letöltés időpontja: 2024. 04. 14.)
- Kiss Dávid: *Lányi György két élete – A brit kommandó magyar tisztje a második világháborúban*. Felderítő Szemle, XXIII. évf. 2024/1., 89–104.
- Le May, Godfrey Hugh Lancelot (szerk.): *British Government (1914–1953) – Select Documents*. Methuen & Co. Ltd, London, 1955.
- *List of aliens to whom Certificates of Naturalization have been granted by the Secretary of State, and whose Oaths of Allegiance have been registered in the Home Office during the month of March, 1947*. The London Gazette, 1947. 04. 25.
- Peter Masters: *Striking Back: A Jewish Commando's War Against the Nazis*. Random House Publishing Group, 1997.
- *Oral history interview with Peter Masters. 1996. 04. 19–23*. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn507516> (Letöltés időpontja: 2024. 04. 17.)
- Peaty, John Robert: *British Army Manpower Crisis*. King's College, London, 2000.
- Sugarman, Martin: *World War II: No. 3 (Jewish) Troop of the No. 10 Commando*. Jewish Virtual Library, 2024. 06. 26. https://www.jewishvirtuallibrary.org/no-3-jewish-troop-of-the-no-10-commando?utm_content=cmp=true (Letöltés időpontja: 2024. 06. 29.)
- Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: *A légideszant I. – Elméletek, eljárások és a légi gépesítés a kezdetektől 1945-ig*. Püedlo Kiadó, Debrecen, 2007.